

Factsheet

Deze factsheet geeft een samenvatting van de resultaten uit een onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van GGz Centraal, Fornhese te Amersfoort. Besloten kliniek de Branding vroeg zich af hoe zij binnen hun besloten kliniek voor jeugdpsychiatrie het beste om kunnen gaan met het gebruik van sociale media. Het onderzoek dat gedaan is om hier een antwoord op te geven, bestaat uit een literatuurstudie en een onderzoek in de praktijk. In deze factsheet vindt u een beknopte weergave van de resultaten. Voor het complete overzicht van de resultaten verwijzen wij u naar het officiële onderzoeksverslag.

In deze factsheet vindt u eerst de definitie van het begrip sociale media, die daarna uitgewerkt wordt. Vervolgens is de koppeling gemaakt naar de doelgroep van dit onderzoek, namelijk jongeren tussen 12 en 18 jaar die worden opgenomen binnen de jeugdpsychiatrie. Hoe gebruiken zij sociale media en welke invloed heeft het op hun ontwikkeling? Daarnaast wordt beschreven hoe verschillende besloten instellingen omgaan met sociale media. Afsluitend wordt u uitgelegd wat gezien de huidige wetgeving rechten en plichten zijn als het gaat om het gebruik van sociale media tijdens opname in een kliniek voor jeugdpsychiatrie.

Meer of minder? Sociale media in de jeugdpsychiatrie

Sociale media, wat zijn het eigenlijk? Wagenaar & Hulsebosch (2013) zetten het online delen van verhalen, kennis, ervaringen, online interactie en uitwisseling tussen mensen centraal in hun definitie van sociale media. Zij definiëren het begrip als volgt:

“.. een verzamelterm voor online sociale interactie, mogelijk gemaakt door online-technologieën. Door deze participatie op het internet kunnen mensen op nieuwe manieren communiceren, leren en samenwerken”.

Er wordt dus gezegd dat, wanneer er een interactie is door middel van internet, er gesproken wordt van sociale media. Deze online interactie kan verlopen via een mobiele telefoon, een personal computer, een laptop of een tablet.

Sociale media brengen grote aantallen mensen in verbinding en door die samenhang kunnen zij grote invloed uitoefenen op de maatschappij. Het was niet eerder zo gemakkelijk om veel mensen in korte tijd te benaderen. Om een indruk te geven:

“96% van de 12 tot 75 jarigen actief is op internet, waarbij zes op de tien via een mobiel online gaan” (CBS,2012).

Terugkijkend op de ontwikkeling van sociale media kunnen Web 1.0 en Web 2.0 worden onderscheiden. Web 1.0 betreft eenrichtings-verkeer en heeft als doel te informeren. Web 2.0 betreft de nieuwe media, ook wel sociale media genoemd. Hierbij staan interactie en co-creatie centraal. De bemoeienis van iemand met kennis van zaken is niet langer een vereiste. Iedereen kan verhalen, filmpjes of foto's online plaatsen (Wagenaar & Hulsebosch, 2013). Dit noemen we ook wel *User Generated Content* (Gouman, 2011).

Sociale media worden veel gebruikt, maar met welk doel? Van Osch en van Zijl (2011) onderscheiden vier doelen van sociale media, namelijk:

- Informeren
- Organiseren
- Presenteren
- Communiceren

Deze vier doelen kunnen dus als leidend worden gezien in de omgang met sociale media, maar welke soorten sociale media zijn er? Huijskens (2010) onderscheidt vier vormen van sociale media:

- Micro blogging (Twitter, Tumblr)
- Social networking (Facebook, LinkedIn)
- Collaboration (Wikipedia, Google docs)
- Multimedia (Youtube, SoundCloud)

Effect op ontwikkeling

Na de algemene beschouwing van sociale media wordt bekeken hoe het begrip sociale media zich verhoudt tot de doelgroep, jongeren tussen de 12 en 18 jaar. Wat voor effect heeft het gebruik van sociale media op hun ontwikkeling?

Adolescentie

De periode tussen de 12 en 18 jaar wordt ook wel adolescentie genoemd. Dat is de periode waarin het kind tot volwassene uitgroeit (Crone, 2008). De jongere is in die periode bezig zijn/haar identiteit te vormen op verschillende vlakken.

De sociaal-emotionele ontwikkeling

Een vraag die voor veel jongeren speelt in de periode van adolescentie is: hoe zien anderen mij en hoe zie ik mezelf? Oftewel: jongeren ontwikkelen hun sociale en hun psychologische identiteit (Delfos, 2014). Dit doen ze door het opdoen van ervaringen, waarin ze zullen vallen en opstaan.

De jongere ontwikkelt zich door zichzelf te spiegelen aan de mensen om zich heen. Sociale media worden door hen ingezet met als doel zich te presenteren in die omgeving. Deze presentatie door middel van een profiel wat jongeren neerzetten, is meestal geen realistisch beeld van de werkelijkheid (Antheunis & Schouten, 2011).

Constance tweestrijd

Volgens Delfos (2014) is er sprake van een constante tweestrijd, omdat de puber enerzijds in de groep geaccepteerd wil worden en dus moet voldoen aan de groepsnormen en anderzijds zich aantrekkelijk wil maken voor de groep door zich als uniek te profileren. Erikson (1982) noemt dit de persoonlijke fabel, omdat adolescenten zich niet kunnen voorstellen dat anderen dezelfde gevoelens van tweestrijd ervaren. *“Deze persoonlijke fabel hangt samen met showgedrag en risico's nemen”* (Galanaki, 2001; Goossens, Beyers, Emmen & Aken 2002).

Cijfers wijzen uit dat het virtuele milieu niet langer weg te denken is. Zo bleken in 2009 jongeren gemiddeld 15 uur per week te internetten (Rooij, Schoenmakers, Meerkerk & Mheen, 2009). In 2012 bleek uit onderzoek van het Centre Behavioral Science (IVO) dat jongeren gemiddeld 70 uur in de week internetten (Rooij & Schoenmakers, 2013).

Virtuele milieu

Voor de tijd van sociale media bestond de leefwereld van jongeren uit drie milieus: het gezin, school en de wereld daarbuiten. Naar aanleiding van de actuele ontwikkelingen is daar een vierde milieu bijgekomen: het virtuele milieu (Delfos, 2014). Het virtuele milieu houdt in dat jongeren continue beschikken over allerlei apparatuur en in contact staan met anderen. Voor jongeren is de beschikbaarheid van deze middelen vanzelfsprekend, wat maakt dat ze grootgebruikers zijn geworden (Boschma & Groen, 2010).

De sociale media worden veelal ingezet om relaties te versterken, wat we ook wel verbindend sociaal kapitaal noemen. Het gaat over de verhoudingen binnen homogene groepen, binnen netwerken die zowel on- als offline kunnen ontstaan (Gouman, 2011). Er ontstaan groepen met jongeren die raakvlakken met elkaar hebben en hierdoor met elkaar in verbinding staan. Jongeren experimenteren in het virtuele milieu met identiteiten (Valkenburg & Peter, 2008), met seksualiteit (Valkenburg & Peter, 2011) en ontwikkelen een leven online

(Delfos, 2012). Jongeren praten met elkaar, lachen, maken grapjes, worden verliefd, pesten en roddelen over elkaar (Boschma & Groen, 2010). Uit onderzoeken naar de sociale focus van jongeren blijkt dat dit een normale ontwikkeling is in het proces van individualisatie dat de puber doormaakt.

*“Leeftijdsgenoten zijn in deze periode van adolescentie nu eenmaal interessanter en jongeren maken op vele manieren gebruik van de mogelijkheid om met vrienden te overleggen en weetjes, geheimen of de laatste nieuwtjes uit te wisselen.”
(Crone, 2008)*

In de praktijk

Om te kunnen beoordelen welke aanpak voor de Branding het meest passend lijkt, zijn in het onderzoek soortgelijke instellingen benaderd met de vraag hoe zij omgaan met het gebruik van sociale media.

Op de Branding is na de komst van Wi-Fi het gebruik van sociale media vrij tijdens opname. Een gedeelte van het team is het hiermee eens, omdat zij de jongeren hiermee meer vrijheden en mogelijkheden geven om in contact te blijven met de buitenwereld, wat zij als positief punt zien. Daarnaast zijn er ook sociotherapeuten die vinden dat het moeilijker is om echt in contact te komen met jongeren als die vrij gebruik maken van sociale media, omdat het observaties kan belemmeren.

De Rietschans is van mening dat het gebruik van sociale media geen onderdeel is wat in de psychiatrie aangepakt moet worden. Als jongeren zich houden aan de algemene structuur die op de Rietschans geldt, proberen zij het normale leven zoveel mogelijk in stand te houden. Sociotherapeuten kiezen hiervoor, omdat ze de autonomie van de jongeren niet willen beperken, maar het gesprek aan willen gaan. Op de crisisafdeling van het UMC wordt over het gebruik van sociale media hetzelfde gedacht als op de Rietschans. Zij voegen toe dat ze moeite ervaren om het gebruik van sociale media in de hand te houden en vinden het dan ook belangrijk te adviseren, beschermen en eventueel te beperken.

Bij Karakter kiest men voor beheersen, omdat de sociotherapeuten zicht willen hebben en controle willen houden over het contact wat jongeren hebben. Later wordt gekeken of het gebruik van sociale media kan worden uitgebreid, al krijgen jongeren tijdens opname hun mobiel niet in eigen beheer.

U ziet dat er in soortgelijke instellingen verschillende aanpakken zijn. De vraag is welke aanpak passend is voor de jongeren van nu?

De sociaal emotionele ontwikkeling van jongeren hangt samen met de ontwikkeling van hun brein.

De ontwikkeling van het brein

Hersenen maken in de adolescentie een enorme groeispurt en de organisatie van de hersenen verandert (Giedd e.a., 1999). Het brein bestaat uit verschillende structuren, die ieder een eigen functie hebben. In de tijd van de adolescentie zijn de structuren van de hersenen nog flexibel en wanneer een hersengebied niet beschikbaar is, neemt een ander hersengebied die functies over. In de loop van de ontwikkeling wordt de flexibiliteit beperkt, omdat gebieden specifiekere functies krijgen (Crone, 2008).

- Crone (2008) zegt dat het ene hersengebied zich sneller ontwikkelt dan het andere, wat bepalend is voor de vaardigheden die de puber in diverse stadia van zijn ontwikkeling leert beheersen.

Voorbeeld: Wanneer het gebied dat belangrijk is voor emotionele kicks in ontwikkeling is, maar het gebied van de emotieregulatie nog moet rijpen, is er sprake van een risicofase. Jongeren zullen in deze fase eerder gevaarlijke acties ondernemen, maar moeite hebben met het uitoefenen van controle over deze acties.

- Volgens Boschma & Groen (2010) zijn pubers goed in het analyseren van wat ze doen, maar voelen ze het risico niet. *“Waar volwassenen op hun onderbuik gevoel vertrouwen bij het maken van keuzes, vertonen adolescenten juist meer activiteit in de frontale cortex, het logische, planmatige deel van de hersenen.”*
- Pubers zijn gevoeliger voor angst en hun beloningsstelsel is overactief (Crone, 2008). Hierdoor beschouwen jongeren angst als opwindend, wat hen uitdaagt spannende en nieuwe situaties aan te gaan (Boschma & Groen, 2010).

In welke mate jongeren op zoek gaan naar nieuwe situaties, heeft te maken met de omgeving waarin zij opgroeien. Volgens neurowetenschapper Greenfield wordt het menselijk brein beïnvloed door de omgeving. *“Een stimulerend milieu is dan ook noodzakelijk om op een goede manier te ontwikkelen.”* (Adriaen, 2012). Waar en hoe de adolescent opgroeit, is dus van invloed op de ontwikkeling van de hersengebieden en hoe een jongere omgaat met sociale media. Welke invloed het gebruik van sociale media op de werking van hersenen heeft, is lastig vast te stellen. Toch zijn er wetenschappers die er naar aanleiding van onderzoek het één en ander over zeggen.

Veranderend brein door het gebruik van sociale media

- Veelvuldig gebruik van sociale media zorgt voor afhankelijkheid. Die afhankelijkheid heeft een ‘herbedrading’ van de hersenen als gevolg en levert volwassenen op die minder goed overweg kunnen met de werkelijkheid (Adriaen, 2012).
- Hersenen worden op een andere manier gebruikt, wat zorgt voor een andere manier van leven. Het eigen geheugen, wordt een gezamenlijk, online geheugen. (Carr, 2011)
- Daarnaast is het internet een groot platform, met veel informatie die we niet allemaal nodig hebben, maar die onze hersenen wel opnemen.

- Jongeren doen aan switchtasking. De diepe concentratie op één ding is er niet. Ze raken eraan gewend om hele korte tijd oppervlakkige aandacht aan verschillende dingen te besteden (Radder, 2013). Het brein lijkt namelijk als een seriële processor te werken. Daardoor kunnen we zelfs taken, die weinig met elkaar te maken hebben, slecht tegelijk uitvoeren. We kunnen wel snel afwisselen tussen taken. (Theeuwes, 2012).
- Veelvuldig gebruik van sociale media is te zien in de hersenen. *“Er is zelfs sprake van een krimp van het hersendeel wat verantwoordelijk is voor spraak, emoties, geheugen en zintuigelijke waarneming”* (Boekhorst, 2013). In het boek ‘digitale dementie’ vertelt Manfred Spitzer (2012) dat gebruik van de hersenen leidt tot groei van die hersengebieden die voor een specifieke vaardigheid worden gebruikt. De hersenen functioneren in een belangrijk opzicht als een spier. Als ze gebruikt worden, groeien ze.

De technologische veranderingen hebben invloed op de ontwikkeling van jongeren. Is deze beïnvloeding goed of slecht? Uit onze literatuurstudie blijkt dat hier verschillend over gedacht wordt.

Voor- en nadelen van het gebruik van sociale media

Sommigen zien het gebruik van sociale media als positief. Neem het boek Generatie Einstein (Boschma & Groen, 2010). Zij zien deze generatie zelfs als socialer dan ooit, met zowel netwerken in real life als online en daarnaast het besef dat iedereen belangrijk is. Anderen zien sociale media als een gevaar. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het boek Socialbesitas (Calis & Kisjes, 2013), waarin over het dwangmatig checken van je telefoon gesproken wordt als een verslaving.

Angst

Er zijn ouders die zich zorgen maken, omdat het internetgebruik van hun pubers niet in de hand te houden is. Uit grootschalig onderzoek van EU Kids Online, onder kinderen tussen 9 en 16 jaar en hun ouders, komt naar voren dat ouders zich zorgen maken om de ontwikkeling van hun kind als het gaat om grof taalgebruik, alcohol- en middelengebruik, cyberpesten, grooming, hacking en fraude (Livingstone, Haddon, Görzig & Olafsson, 2011).

Wetenschappelijk onderzoeker Martine Delfos stelt dat het virtuele milieu een leefwereld is geworden voor jongeren, het is niet zomaar een speeltje (Delfos, 2014). Dit heeft als gevolg dat de angst ontstaat dat de sociale media langzaam maar zeker ervoor zullen zorgen dat contact in real life verdwijnt en plaatsmaakt voor digitale connecties (Boschma & Groen, 2010).

Maar vriendschappen online blijken de vriendschappen in het echte leven niet te vervangen, stelt onderzoeker Paul Sikkema (2014) in gesprek met ons. Boschma & Groen (2010) zijn van mening dat jongeren bewust met sociale media omgaan. *“Jongeren hebben een sterk gevoel voor wanneer je wat het beste kunt gebruiken en dat doen ze dan ook volop.”*

Kennis

Professor in de psychologie Justin Marquis zegt dat sociale media een positieve werking kunnen hebben op het verkrijgen van kennis. Het draagt bij aan het creëren van kennis. *“Social media provides an easily accessible tool for helping students to work together to create their own meaning in academic subjects, social contexts, or work environments”* (Marquis, 2012). Uit onderzoek blijkt dat sociale media de jongeren helpen om zich breder te ontwikkelen, omdat ze eenvoudig in aanraking komen met tal van onderwerpen en opvattingen. Dit heeft als nadelig gevolg dat dé waarheid niet langer bestaat. Iedereen kan iedereen informeren, waardoor het resultaat niet te voorspellen is (Dijk, 2006).

Bepaalde cognitieve vaardigheden van jongeren worden versterkt door het gebruik van de computer en het internet. Zo worden bijvoorbeeld de hand-oog coördinatie, reflex en de werking van visuele signalen betrokken en dus gestimuleerd (Carr, 2011).

Laagdrempelig contact

Het grote voordeel van het gebruik van sociale media is het laagdrempelige contact. Het groepsgevoel is online op zijn best (Boschma & Groen, 2010). Maar al wordt het groepsgevoel online op zijn best gezien, het wordt er ook op zijn slechtst gezien. Want waar groepsgevoel heerst, worden mensen buitengesloten. Dit wordt ook wel negatief sociaal kapitaal genoemd (Gouman, 2010). *“Ook al is het web het ultieme platform voor sociaal gedrag, het is door het karakter van het medium ook de ideale plek voor asociaal gedrag.”* (Boschma & Groen, 2010). Iedereen die afwijkt van de groepsnormen loopt het risico op uitsluiting.

Gebrek aan privacy

Boschma en Groen (2010) noemen dat jongeren zich minder druk maken om privacy online en dat dit een nadelig effect is van sociale media. Uit een representatief onderzoek onder Nederlanders, door van Deursen en van Dijk (2010), blijkt echter dat jongeren zich net zoveel zorgen maken om hun persoonlijke gegevens online, als ouderen. Zij gaan hier alleen anders mee om en zien privacy continue als een dilemma. Een geheel anoniem profiel online heeft namelijk geen waarde en juist voor jongeren is het belangrijk zichzelf te spiegelen aan leeftijdsgenoten. Hieruit kunnen we concluderen dat *“De stimulans om persoonlijke dingen te melden dus groter is dan de dreiging van privacy schending, die meestal abstract is”*, aldus van Osch en van Zijl (2011).

Zoals u leest, zijn er zowel voor- als nadelige effecten aan het gebruik van sociale media. Deze voor- en nadelen moeten telkens tegen elkaar afgewogen worden om tot veilig gebruik van sociale media te komen. Binnen een besloten kliniek als de Branding vraagt dit om bewustwording van de sociotherapeuten. Als sociotherapeuten op de hoogte zijn van wat sociale media zijn en welke invloed ze hebben op de ontwikkeling van jongeren, kunnen zij vervolgens passend beleid opstellen voor het gebruik op de groep. Om tot passend beleid te komen, is het tevens noodzaak op de hoogte te zijn van de wet- en regelgeving die van toepassing is als het gaat om het gebruik van sociale media tijdens besloten opname. Wet- en regelgeving die hier over gaan zijn huisregels, de WGBO en de Wet Bopz.

Huisregels GGZ Nederland

In 2009 is het model huisregels GGZ Nederland opgesteld (Rijksoverheid, 2009). Dit model vloeit voort uit de algemene leveringsvoorwaarden van de ggz en kan door alle ggz-instellingen in Nederland als richtlijn gebruikt worden om een huisreglement op te zetten. Het model beschrijft dat een instelling met een Bopz-regeling verplicht is een huisreglement te hebben. Het model is bruikbaar voor vrijwillige en gedwongen opnames en biedt duidelijkheid over de rechtspositie van beide groepen cliënten.

Huisregels beperken de vrijheid van handelen van de cliënt wel, maar dit mag niet verder gaan dan nodig is voor de goede gang van zaken in de ggz-instelling. Roode (2003) beaamt dit in haar boek waar ze de interne rechtspositie van de psychiatrie inzichtelijk maakt: *“Huisregels mogen geen beperkingen samenhangend met de behandeling van patiënt opleggen; geen inbreuk maken op de wettelijk aan patiënt toegekende rechten en huisregels mogen geen sancties bevatten.”* Huisregels zijn niet gebaseerd op enkele gevallen of uitzonderingen, maar geven de gang van zaken in het algemeen aan.

“Patiënten hebben het recht om in privacy te bellen en bezoek te ontvangen. Indien er redenen zijn dat dit begeleid moet worden, moet dit met de patiënt besproken worden en vermeld worden in het dossier.”
(Rijksoverheid, 2009).

WGBO

Jongeren die worden opgenomen binnen de psychiatrie hebben automatisch te maken met de Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (Verder te noemen WGBO). Deze WGBO regelt de rechten en de plichten van cliënten in de zorg (Rijksoverheid, 2014).

De wet gaat uit van de behandelingsovereenkomst die wordt opgesteld tussen de cliënt en de hulpverlenende instantie. Bij deze behandelingsovereenkomst hoort een individueel behandelingsplan, waarin persoonlijke afspraken komen te staan. Denk hierbij aan afspraken die gemaakt worden over het gebruik van mobiele telefoon, pc etc. Die afspraken kunnen bij opname gemaakt worden in overleg met de jongere en ouders. De WGBO gaat niet over vaste afspraken die voor iedereen gelden.

Wet Bopz

De wet Bopz regelt de rechten van cliënten die te maken krijgen met gedwongen opname in de psychiatrie (Rijksoverheid, 2014). In een besloten kliniek staat het bieden van veiligheid voorop. Sociotherapeuten moeten dit in alle situaties in hun achterhoofd houden. Het bieden van veiligheid kan voor de één betekenen dat er geen gebruik van sociale media gemaakt mag worden, terwijl voor de ander het gebruik geen beperking vraagt.

Leeftijdsgebonden

Of een jongere vrijwillig of gedwongen kan worden opgenomen, hangt samen met diens leeftijd, zo blijkt uit de WGBO. Is de jongere jonger dan 12 jaar, dan bepalen zijn ouders of wettelijk vertegenwoordigers in overleg met de instelling wat er gaat gebeuren. Tussen de leeftijd van 12 en 16 jaar is niet alleen de toestemming van ouders of wettelijk vertegenwoordigers, maar ook de toestemming van de jongere zelf nodig om vrijwillig te worden opgenomen. Vanaf 16 jaar moet de jongere, mits hij wilsbekwaam is, zelf bepalen of hij wil worden opgenomen of niet. Dit geldt ook voor verdere afspraken die tijdens opname of behandeling gemaakt worden. (GGZ Nederland, 2013). Zoals hierboven beschreven is dat bij gedwongen opname niet het geval, dat kan tegen de wil van jongere of ouders gebeuren via een IBS of een RM.

Conclusie van het onderzoek

Kijkend naar de resultaten die voortvloeiden uit het onderzoek wat gedaan is, kan gezegd worden dat de sociotherapeuten binnen een besloten kliniek als de Branding kennis van sociale media nodig hebben op verschillende gebieden. Deze kennis is nodig om tot een visie te komen, die werkbaar is voor de sociotherapeuten en die daarnaast duidelijkheid en veiligheid biedt aan de cliënten.

De belangrijkste aanbeveling volgend uit het onderzoek is dat de sociotherapeuten zich als doel stellen binnen een jaar passend beleid uit te voeren wat betreft het gebruik van sociale media op de groep. Om dit doel te bereiken zijn verschillende punten van belang:

- Sociotherapeuten moeten beschikken over actuele kennis over het begrip sociale media;
- Als team in gesprek gaan over de plaats die sociale media moeten krijgen binnen opname;
- Sociotherapeuten maken zich de wettelijke kaders eigen die binnen hun instelling gelden wat betreft het gebruik van sociale media;
- Sociotherapeuten gaan met jongeren in gesprek over de manier waarop zij sociale media inzetten;
- Sociotherapeuten gaan met ouders in gesprek over de manier waarop de jongere sociale media thuis inzet.

De informatie uit de literatuurstudie die in deze factsheet kort beschreven wordt, is ook te vinden in het onderzoeksverslag. In combinatie met de resultaten uit het praktisch gedeelte van dit onderzoek is een visie opgesteld die passend lijkt in een besloten kliniek als de Branding. Deze visie vindt u uitgewerkt in het visieartikel, die ook in deze bundel bijgevoegd is.

Bronnenlijst

- Adriaen, H. (2012). Sociale media schadelijk voor opvoeding kinderen. Geraadpleegd op 14 januari 2014, van <http://www.hln.be/hln/nl/4125/Internet/article/detail/1520559/2012/10/20/Sociale-media-schadelijk-voor-opvoeding-kinderen.dhtml>
- Antheunis, M. L. & Schouten, A. P. (2011). The effects of other-generated and system-generated cues on adolescents' perceived attractiveness on social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 16, 391-406.
- Boekhorst, J. (2013). De effecten social media op je lichaam en geest. Geraadpleegd op 14 januari 2014, van <http://www.optimalegezondheid.com/effecten-van-de-sociale-media-op-je-lichaam-en-geest/>
- Boschma, J. & Groen, I. (2010). *Generatie Einstein. Slimmer, sneller en volwassener*. (3^e druk). Utrecht: A.W. Bruna.
- Calis, M. & Kisjes, H. (2013). *Socialbesitas*. Alkmaar: Innodoks Uitgeverij.
- Carr, N. (2011). *The Shallows, What the internet is doing with our brains*. London: W.W. Norton & Company.

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2012). Verdere groei mobiel internetgebruik. CBS Persbericht. Geraadpleegd op 12 mei 2014, van <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/jongeren/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-060-pb.htm>.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Amsterdam: Bert Bakker
- Delfos, F.M. (2012). *De psychologie van de adolescentie. Biologisch, psychologisch en pedagogisch*. Amsterdam: Pearson Benelux.
- Delfos, M. F. (2014). *Ik heb ook wat te vertellen. Communiceren met pubers en adolescenten*. (8^e druk). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Deursen, A.J.A.M. van & Dijk, J.A.G.M. van (2010). *Tendrapport Computeren Internetgebruik 2010. Een Nederlands en Europees perspectief*. Enschede: Universiteit Twente.
- Dijk, J. van (2006). *The network society. Social aspects of new media*. (2e druk). London: Thousand.
- Erikson, E.H. (1982). *The lifecycle completed: a review*. New York: Norton
- Galanaki, E. (2001). The "imaginary audience" and the "personal fable" in relation to risk behavior and risk perception during adolescence. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 8, 411-430.
- GGz Nederland (2013). *Toelichting Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (WGBO)*. Een toelichting, geschreven door GGz Nederland, om de reikwijdte en de plichten van hulpverlener in het kader van de WGBO te verduidelijken.
- Giedd, J. N., Blumenthal, J., Jeffries, N.O., Castellanos, F.X., Liu, H., Zijdenbos, A., Paus, T., Evans, A. C. & Rapoport, J. L. (1999). Brain development during childhood and adolescence: a longitudinal MRI study. *Nature Neuroscience*, 2, 861-863.
- Goossens, L., Beyers, W., Emmen, M., & Aken, M. A. G. van (2002). The imaginary audience and personal fable: Factor analyses and concurrent validity of the "New Look" measures. *Journal of Research on Adolescence*, 12, 193-215
- Gouman, T. (2011). *#Volg je me nog? Over de echte waarde van onlinenetwerken*. Amersfoort: Drukkerij Wilco.
- Huijskens, C. (2010). *Code sociale media. Richtlijnen voor zakelijk gebruik*. Amsterdam: Bertram & de Leeuw Uitgevers BV.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Olafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings LSE, London: EU Kids Online.
- Marquis, J. (2012) The Advantages and Disadvantages of Student Social Media Use. Geraadpleegd op 24 januari 2014, van <http://www.onlineuniversities.com/blog/2012/10/balancing-advantages-disadvantages-student-social-media-use/>
- Osch, D. van & Zijl, R. van (2011). *Basisboek social media*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Radder, F. (2013) Social media verslaving. Geraadpleegd op 15 januari 2012, van <http://femkeradder.wordpress.com/2013/01/13/je-hersenen-kunnen-niet-multitasken-iedereen-die-denkt-dat-dit-wel-zo-is-houdt-zichzelf-voor-de-gek/>
- Rijksoverheid (2009). *Modelhuisregels GGZ Nederland*. Het model huisregels, gepubliceerd door www.dwanginzorg.nl, kan als leidraad gebruikt worden door alle ggz-instellingen in Nederland
- Rijksoverheid (2014). Gedwongen opname. Geraadpleegd op 9 april 2014, van <https://www.dwanginzorg.nl/psychiatrische-problemen/procedures/gedwongen-opname/wat-is-een-gedwongen-opname>
- Roode, R.P. de (2003). *Praktijkreeks Bopz deel 2, De interne rechtspositie in de psychiatrie*, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Rooij, A.J. van, Schoenmakers, T.M., Meerkerk, G.-J. & van de Mheen, D. (2009). *Wat doen jongeren op internet en hoe verslavend is dit? Monitor internet en jongeren 2006-2009*. Factsheet. Rotterdam: IVO.
- Rooij, A.J. van & Schoenmakers, T.M. (2013). *Ontwikkelingen in het gebruik van sociale media en games door jongeren*. Onderzoekspresentatie van Centre Behavioral Science (IVO).
- Sikkema, P. (2014). Bijlage E onderzoeksverslag. *Meer of minder? Sociale media in de psychiatrie*.
- Spitzer, M., (2012). Taxi in London. *Digitale dementie*. Munchen: Uitgeverij Droemer Verlag.
- Theeuwes, Prof. Dr. J. (2012). *Veel tegelijk doen, onze hersenen kunnen niet multitasken*. Onderzoek door hoogleraar en afdelingshoofd van de afdeling Cognitieve Psychologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. hoogleraar en afdelingshoofd van de afdeling Cognitieve Psychologie
- Valkenburg, P.M. & Peter, J. (2008). Adolescents' identity experiments on the Internet: Consequences for social competence and self-concept unity. *Communication Research*, 35, 208-231.
- Valkenburg, P.M. & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, 48, 121-127.
- Wagenaar, S. & Hulsebosch, J. (2013). *En nu online... Sociale media voor professionals, organisaties en trainers*. (2^e druk) Houten: Springer Media BV.

© 2014 Christelijke Hogeschool Ede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van de Christelijke Hogeschool Ede.